

SHAXSLARDA QAROR QABUL QILISH XUSUSIYATLARINI TAHLIL ETISHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Uzaqova Ominaxon Akramovna

Oltiariq tumani 37-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA: *Psixologik yondoshuvlarga muvofiq, qaror qabul qilish bir tomondan kognitiv, tartibga soluvchi, kommunikativ xarakterga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan esa, shaxsning bior sohadagi keyingi harakatlari uchun asos bo'luvchi ijtimoiy-psixologik hodisa sanaladi.*

Kalit so'zlar: *qaror, qaror qabul qilish, kognitiv, komunikatsiya, kasbiy faoliyat.*

KIRISH

Mohiyatan, qarorlar kasbiy faoliyatning barcha sohalariga, funksiyalariga aloqador sanalib, uning sifatiga sezilarli ta'sir etuvchi muhim omillar masalasida ko'plab zamonaviy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Qarorlar asosan, faoliyat sikli davomida qabul qilinib, u shaxsga tegishli fikrlash uslubi va zaruriy vaziyatlarga nisbatan munosabat bildirish holatidanamoyon bo'ladi. Psixologik yondoshuvlarga muvofiq, qaror qabul qilish bir tomondan kognitiv, tartibga soluvchi, kommunikativ xarakterga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan esa, shaxsning bior sohadagi keyingi harakatlari uchun asos bo'luvchi ijtimoiy-psixologik hodisa sanaladi. P.V.Terelyanskiyning aytishicha, qaror qabul qilish hodisasi - bu turli sharoitlarda qarorlarni ishlab chiqish va ularni amalga oshirishning uzluksiz tizimidir. Ya'ni, biror dolzarb muammoni hal qilish bo'yicha, ko'plab harakatlar yo'nalishlaridan birini tanlash jarayoni hisoblanadi

Boshqaruv qarorlarining muhim ijtimoiy-psixologik xususiyati shundaki, ular favqulodda holat yuzaga kelganda, tizimning haqiqiy holati va kutilayotgan yangi holat o'rtasidagi farqlarni baholashga keng imkon beradi.V.V.Redkoga ko'ra, inson tomonidan qabul qilingan turli qarorlar quyidagi funksiyalarni





bajaradi. Yo'naltiruvchi ya'ni, tashkiliy qarorlar faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilaydi;

–Tashkil etuvchi va muvofiqlashtiruvchi, qarorlar ishtirokchilarning o'zaro munosabatlari tartibini belgilaydi;

–Ta'minlovchi, ya'ni qarorlarda ularni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan resurslarning turlari va miqdori ko'rsatiladi.

–Rag'batlantiruvchi, ya'ni qarorlar ishtirokchilarni qanday mukofotlashni belgilovchi hodisa.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ko'p holatlarda, qarorlar ma'lum darajada xavf hissi bilan qabul qilinadi. Shu bois, tavakkal qilish ko'nikmasi pastroq bo'lgan shaxslarda, qarorlarni qabul qilish istagi uzoqroq kechadi hamda unga ketadigan vaqt ham shunga munosib ravishda bo'ladi. Bundan tashqari, sohaga tegishli qarorlarni qabul qilishda, tajribali shaxslar qo'shimcha ma'lumotlar to'plash, kutilayotgan vaziyatlarni muhokama qilish, qarorlarni tanlash va ularni o'z tajribasida ularni sinab ko'rish kabi harakatlarni amalga oshiradi. Biroq, ayrim kishilar qarorlarini qabul qilishda ayrim xatoliklarga yo'l qo'yadilar.

A.I.Orlov o'zining "Boshqaruv qarorlarini qayta ishlash usullari va nazariyasi" monografiyasida, turli shaxslar tomonidan qaror qabul qilishda, yo'l quyiladigan xatoliklar sababini quyidagilar bilan tavsiflaydi

- Qaror tayyorlashda vaqtning cheklanganligi;
- Vazifaga oid ma'lumotning yetishmasligi;
- Muammoni aniqlashda tajribaning yetarli emasligi va hokazo.

Aytish joizki, qarorlarni qabul qilish nafaqat oldindan tayyorgarlikka balki, rahbar shaxsining bilim va ko'nikmalari, shaxsiy tajribasi, boshqaruv sohaga bo'lgan kompetensiyalariga ham uzviy bog'liqdir. Ana shundagina, qabul qilingan har qanday qarorlar o'z kuchiga ega bo'ladi va boshqaruv samaradorligiga keng ta'sir etadi. Tadqiqotchi I.N.Gerchikova qarorlar turlarini





tahlil etar ekan, ularni ijtimoiypsixologik xarakteriga ko'ra, quyidagi turlarini ajratadi

- Siyosiy qarorlar;
- Tashkiliy qarorlar;
- Texnik qarorlar;
- Ekologik qarorlar;
- Uzoq muddatli qarorlar;
- Qisqa muddatli qarorlar;
- O'rta muddatli qarorlar;
- Taktik qarorlar
- Umumiy qarorlar
- Aniqlilik sharoitidagi qarorlar;
- Noaniqlik sharoitidagi qarorlar va hokazo.

Yuqori qayd etilgan mazkur qaror tiplari, mazmunan turlicha hisoblanib, unda turli maqsadlar ko'zlangan. Ushbu qaror turlari jamiyatning barcha sohalari uchun muhim sanalgan qaror turlari hisoblanadi. Boshqa mualliflardan farqli o'laroq, L.V.Pomitkinaning xulosalariga ko'ra, taktik qarorlarini qabul qilish va ularni oqilona amalga oshirish mezonlari quyidagilarga asoslanadi

- Tashqi muhitdagi o'zgarishlar va yangiliklar tez anglash;
- Ilgari qabul qilingan qarorlarni o'zgartirish hamda vaqtdan oqilona foydalana olish;
- Ilmiy-texnik va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sirlaridan xabardor bo'lish;
- Turli sohalarda qabul qilingan qarorlar va ularning mohiyatidan xabardor bo'lish, o'z sohasiga oid aloqadorlik jihatlarini ko'ra bilish;

Qaror qabul qilish jarayoni ijtimoiy - psixologik hodisa sifatida qaralsada, ba'zi manbalarda uning umumpsixologik jarayon sifatidagi jihatlarini ham keng e'tirof etilmoqda. N.G.Miloradovanning aytishicha, boshqaruv qarorlarini qabul



qiluvchi rahbarning tafakkuri quyidagi sifatlarga ega bo'lishi lozim. Ya'ni fikrlashdagi chuqurlik, ma'lumotlarni tahlil etishdagi kenglik, muammolarni hal etishdagi tezkorlik va har qanday vaziyatlarga moslashuvchanlik va hokazo. Keng fikrlash tafakkurning sintetik xususiyatini hisoblanib, unda inson faoliyatning umumiy sxemasi va rollarni baholay olish imkoniyati kabilar aks etadi. Tafakkur qilishdagi tezlik bu - amalga oshirilayotgan vazifani bajarish uchun zarur bo'lgan vaqt me'yori bilan tavsiflanadi. Demak, boshqaruv qarorlarini qabul qilish muammosini o'rganishda ikki soha ya'ni umumiy psixologiya va ijtimoiy-psixologiya fani g'oyalari o'rtasida integratsiyalashuv jarayoni yuz beradi.

S.I.Samigin tomonidan yaratilgan "Boshqaruv psixologiyasi" monografiyasida qayd etilishicha, boshqaruv faoliyatida aniq va strategik qarorlar qabul qilish uchun avvalambor, rahbar optimist bo'lishi kerak. Optimist rahbar barcha tashkilotlar uchun foydali shaxsdir. Ular har qanday og'ir sharoitlarda va umidsiz vaziyatlarda ijobiy qarorlar qabul qilish qobiliyatiga egadir. Shu bilan birga, mazkur xususiyatga ega rahbarlar doim o'z faoliyatiga fidoiy, yangi loyihalarni yaratishga moyil tipdagi rahbar shaxslar hisoblanishadi

Mazkur yondoshuvda shu narsa nazarda tutilganki, boshqaruv qarorlari va ularni amalga oshirishning ijtimoiy-psixologik omillari tahlilida, rahbar shaxsiga xos tiplar muammosi ham e'tibordan chetda qolmasligi ta'kidlanadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, hozirga qadar rahbar faoliyati va uning muvaffaqiyatini ta'minlovchi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarning modeli masalasida, xorijda ko'plab e'tiborga molik tadqiqotlar amalga oshirilgan. X.G.Tolordavanning dissertatsion ishida keltirilishicha, qarorlarni muvaffaqiyatli ishlab chiqish va uni amalga oshirish uchun maksimal imkoniyatni ta'minlaydigan shaxs modeliga quyidagi xususiyatlar qiritiladi

- Jamoatchilik;
- Qat'iyatlilik
- professionallik;





- Ochiqlik;
- Natijaga yo'nalganli
- O'ziga ishonch; – Altruizm (fidoiylilik).

Hozirgi kunga kelib, qaror qabul qilishning zamonaviy yondoshuvlari ishlab chiqilgan bo'lib, unda jarayonga tegishli ko'plab konitiv uslublar va fikrlash tiplari o'z aksini topgan. Masalan, tadqiqotchi K.M.Zakkarning so'zlariga ko'ra, sohalararo qarorlarni qabul qilish jarayoni quyidagi bosqichlarga ajratiladi:

- Muammoli vaziyatni aniqlash va uni bartaraf etish;
- Qaror qabul qilishning maqsadini aniqlash;
- Muammoli vaziyat mazmunini tahlil qilish;
- Eng muqobil variantni yoki holatni tanlash;
- Qabul qilingan qarorning bajarilishini nazorat qilish, samaradorligini baholash va boshqalar. Psixologik mazmunga ko'ra, uch turdagi qarorlar ajratiladi: – Intuitiv
- Ratsional;
- Individual va kollegial qarorlar va hokazo.

Umuman ollganda, muammolar va vaziyalarni oqilona hal qilishga qaratilgan samarali qarorlar mazmunida, vaziyatlarni tahlil qilish, masalani aniqlash va maqsadni belgilash, mumkin bo'lgan yechimlarning to'plamini shakllantirish, qarorlarni bajarilishini nazorat qilish, vaziyatlarni oldindan baholash, o'z imkoniyatlarini ishga solish, muvaffaqiyat istagi, oxirgi vaziyatda tavakkal qila olish, masalaga tanqidiy yondasha olish va qarorlarning bajarilishida mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kabi muhim ijtimoiy-psixologik, shaxslilik hamda kasbiy muhim sifatlar o'z aksini topgan.

XULOSA

Qaror qabul qilish jarayoni va boshqaruv qarorlarining o'ziga xosliklari masalasi, rus psixologiyasida boshqaruv psixologiyasi fani yutuqlari bilan keng tadqiq etilgan. Shu bois, bunday holatlar biz uchun, o'rganilayotgan muammo yuzasidan eng ilg'or yondoshuv va konsepsiyalarni ajratib olishga keng imkon





berdi. Mamlakatimiz olimlari ham bu borada o'ziga xos maktablar yaratgan bo'lib, unda asosiy masala rahbar shaxs va uning boshqaruvdagi imkoniyatlari, rahbar shaxsining kabi, shaxslilik sifatleri, zamonaviy rahbar imijini shakllantirish, boshqaruv faoliyatining akmeologik jihatlari kabilarga ko'proq qaratilgan. Bundan tashqari, qaror qabul qilish jarayonida shaxsning irodaviy sifatleri, hissiy sohosi, ijtimoiy intellekti, kasbiy motivatsiya darajasi, shaxsning innovatsion yetakchiligi kabi psixologik unsurlarning roli ham batafsil yoritilgan. Yuqorida amalga oshirilgan nazariy ma'lumotlarning tahlilidan kelib chiqib, mazkur bob yuzasidan quyidagi xulosalarga kelishimiz mumkin.

–Qaror qabul qilish – bu nafaqat biror bir ahamiyatga molik maqsadni amalga oshirish balki, taqdirni belgilash, natijani kutish, yangi imkoniyatlarni rejalashatirish yoki uni amalga oshirishni nazorat qilishdir;

–Qarorlar qabul qilish jarayoni – qator ijtimoiy fanlarning o'rganish ob'ekti sanalib, unda ijtimoiy-psixologik, iqtisodiy, falsafiy, soitsiologik, pedagogik bilimlarning integratsiyasi yuz beradi;

–Qaror qabul qilish – ijtimoiy hodisa, kognitiv faoliyat natijasi, inson funksional faoliyatining mahsuli, samarali boshqaruv faoliyati uchun xos bo'lgan metakognitiv jarayon. Metakognitiv jarayon - oddiy vazifalar yoki vaziyatlar uchun emas, birgalikdagi ham hamkorlikdagi harakatlar uchun javobgardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Ўзбекистон Республикаси президенти хузуридаги давлат бошқарув академиясида бошқарув кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2017 йил 8 августдаги ПФ-5139-сон Фармони. <https://lex.uz>.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида кадрлар сиёсати ва давлат фуқаролик хизмати тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2019 йил 3 октябрдаги



3. Alison L., Thompson L. Military maximizers: examining the effect of individual differences in maximization on military decision-making //Personality and Individual Differences. – 2020. – T. 163. – C.110.

4. Bandura A. Self-efficacy. The exercise of control / A. Bandura. – New York: Freeman and Co.,1997. – 604 p.

5. Beach L.R., Connolly T. The psychology of decision making: People in organizations. – Sage Publications, 2005. – 131 p.

6. Britt T. W. Military Life: Military performance. – ABC-CLIO, 2006. – T. 1. – 248 p.

8. Chase V. M. Visions of rationality / V. M. Chase, R. Hertwig, G. Gigerenzer // Trends in Cognitive Sciences, 1998, V. 2, № 6. PP. – 206 - 214.

